

nak ograniczyć wyłącznie do tego zalecenia. Kształtowanie realnego socjalizmu powinno być bowiem powiązane z większymi niż dotychczas wysiłkami państw socjalistycznych w sferze ideologicznej.

Georg Grasnick podkreślił, że zachodniemieckie radio „Deutschlandfunk” nadal szerzy treści nacjonalistyczne i antykomunistyczne. Czyni to jednak przy pomocy o wiele bardziej finezyjnych metod niż przed parafowaniem układów berlińskich.

Przedmiotem wystąpienia prof. G. Girginowa (Bułgaria) stały się zagadnienia walki ideologicznej na Bałkanach. Znajdują w niej — zdaniem dyskutanta — odzwierciedlenie ogólne prawidłowości konfrontacji socjalizmu z kapitalizmem. I tak, szczególną rolę w walce ideologicznej odgrywa antykomunizm. Na coraz większą skalę jest też wykorzystywany w propagandzie przeciw krajom socjalistycznym burżuazyjny nacjonalizm.

Doc. dr habil. Zdzisław Nowak (Polska) zwrócił m. in. uwagę na dylemat, w jaki — wobec rozwoju stosunków pokojowej koegzystencji między państwami o odmiennych ustrojach — popadła zachodnia propaganda. Dylemat powyższy stanowi odzwierciedlenie pełnego sprzeczności stosunku państw kapitalistycznych do współpracy gospodarczej z obozem socjalistycznym. Jakkolwiek są one zainteresowane rozwojem tej współpracy, chciałyby często nadać jej taki charakter i formy, aby móc oddziaływać na zachodzące w krajach socjalistycznych procesy polityczne i na świadomość polityczną-społeczną klasy robotniczej.

Karl-Heinz Röder przedstawił problem wykorzystywania przez ideologów burżuazyjnych dla celów propagandowych pojęcia demokracji. Zdaniem mówcy, wyraża się ono dwoma zasadniczymi tezami. Pierwsza z nich uwypukla rzekomą wyższość demokracji burżuazyjnej, druga — neguje możliwości funkcjonowania demokracji w warunkach rewolucji naukowo-technicznej. Jak podkreślił referent, najlepszy argument w walce z tymi poglądami stanowi praktyka demokracji socjalistycznej, dla którego to systemu charakterystyczna jest ważka rola klasy robotniczej w życiu gospodarczo-społecznym kraju.

Piotr Kalka

KONFERENCJA NAUKOWA PT. FLORIAN ZNANIECKI I JEGO ROLA W SOCJOLOGII

W dniach 15 - 16 grudnia 1972 r. odbyła się w Poznaniu sesja naukowa poświęcona dorobkowi socjologicznemu Floriana Znanieckiego. Przygotował ją Instytut Socjologii UAM przy współpracy poznańskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Do udziału zaproszono socjologów z różnych ośrodków naukowych kraju, którzy podjęli się rekonstrukcji poszczególnych zagadnień występujących w pracach polsko-amerykańskiego badacza.

Wstępem do sesji było uroczyste odsłonięcie tablicy pamiątkowej i nazwanie sali C-1 w gmachu *Collegium Novum* UAM imienia Floriana Znanieckiego; z kolei w Bibliotece Głównej UAM otwarto wystawę publikacji prof. Znanieckiego, ogłoszonych w języku polskim i angielskim. Wygłoszone na sesji referaty (w liczbie 13) stanowiły zwięzłą charakterystykę dorobku uczonego.

Pierwsza wystąpiła córka F. Znanieckiego, prof. Helena Znaniecka-Lopata z Chicago. Przedstawiła ona zarys stworzonego przez Znanieckiego systemu socjologicznego i jego ewolucję.

Kolejne referaty omawiały zagadnienia bardziej szczegółowe. Początki intelektualnej pracy i drogę Znanickiego do socjologii przedstawiła dr Alina Molska. Uwaga jej skupiła się m. in. na pierwszej publikacji: poemacie *Cheops*. Przedstawiając fragmenty poematu, dr Molska wskazała na modernizm jako na prąd, który u zarania ukształtował myśl Znanickiego. Opierając się na analizie następnych dzieł Znanickiego, referentka postawiła tezę o znacznym wpływie filozofii Bergsona.

Prof. Paweł Rybicki wyłożył założenia systemu Znanickiego zawarte we *Wstępie do socjologii*. W systemie tym świat podzielony zostaje na naturę, która jest niczyją i kulturę będącą zawsze tworem „czyimś”. Ta zasadnicza linia podziału określa dalej zjawiska społeczne jako odrębną klasę zjawisk kulturowych. Nowatorskie stanowisko Znanickiego zawierało jednak nieprzezyciężone elementy pozytywizmu, które znajdowały wyraz w traktowaniu socjologii jako nauki nomotetycznej.

Aspekt praw socjologicznych podnosiła w swym referacie prof. Antonina Kłoskowska, stwierdzając że na gruncie omawianego systemu socjologia kultury nie daje się sprowadzić do historii kultury. W socjologii kultury, której przedmiotem są wartości i normy, Znanicki przyjmuje idealistyczne stanowisko, iż kultura rozwija się autonomicznie i że wyznacza ona życie społeczne. Ta platońska wizja kultury spowodowała w efekcie wprowadzenie współczynnika humanistycznego.

W związku z widzeniem rzeczywistości społecznej „oczami jej uczestników”, Znanicki wprowadził nowy typ materiałów socjologicznych: dokumenty osobiste. Dzielią się one — jak stwierdził w swym referacie doc. dr Zygmunt Dulczewski — na trzy typy: listy, życiorysy i pisma „na zadany temat”. Nowa metoda prowadziła do bujnego rozkwitu pamiętnikarstwa, a wraz z nim do pojawienia się rzadkiej wtedy literatury plebejskiej, pozwalającej badać typy osobowości społecznych.

Konsekwentny początkowo idealizm ontologiczny określał specyficzne ujęcie socjologii wiedzy. Zdaniem kolejnego referenta, dra Henryka Dutkiewicza, socjologia wiedzy Znanickiego sprowadza się do socjologii „ludzi wiedzy”. Szczególną wagę przypisuje Znanicki kręgom czytelników, którzy — by użyć nowszej terminologii — są wirtualnym odbiorcą uczonego. Wyznaczają oni rolę i wzory badacza i w ten sposób wpływają pośrednio na procesy badawcze. Sama zaś wiedza rozwija się autonomicznie.

Doc dr Aleksander Wallis przedstawił koncepcje ekologiczne Znanickiego, porównując je z równoległymi pracami amerykańskich uczonych R. Parka i E. Burgessa. I tym razem wyłania się oryginalne stanowisko Znanickiego. Podczas gdy Amerykanie stawali na gruncie darwinizmu socjologicznego (przykładem mogą być analogie środowiska człowieka ze światem roślinno-zwierzęcym), myślą przewodnią Znanickiego były wartości związane z przestrzenią. Znanicki postawił szereg nowych zagadnień: przestrzennego wyrazu organizacji społecznej, różnicowania w korzystaniu z wartości środowiska, ośrodków skupienia grupy, wzorów gościa w środowiskach społecznych.

Oryginalność myśli Znanickiego akcentował też prof. Stefan Nowakowski w referacie poświęconym socjologii miasta. Referent zwrócił uwagę na zapoznanie pracy *Miasto w świadomości jego obywateli*; przypomniał pewne sformułowania metodologiczne, jak pogląd o konieczności dopełniania tzw. dokumentów osobistych (które nie mogą być jedyną podstawą w socjologii) innymi źródłami lub przekonanie o konieczności bezstronnego (a nie oceniającego) traktowania subiek-

tywnych wypowiedzi. Akcent padł też na niektóre tezy zawarte we wspomnianej książce, takie jak stwierdzenie znaczenia organizacji gminy miejskiej i pełnionych przez nią funkcji wychowawczych.

Referujący zagadnienia socjologii narodu prof. dr Władysław Markiewicz określił koncepcje Znanieckiego w tym przedmiocie jako mało zintegrowane. W pojmowaniu narodu istotą stanowiska Znanieckiego jest oddzielenie narodu od państwa. Byt narodu zasadza się na wspólnocie kultury, państwo zaś nie jest warunkiem jego istnienia. Koncepcja Znanieckiego wyrastała z doświadczeń historycznych narodu polskiego. Takie stanowisko prowadziło autora *Modern Nationalities* do określenia szczególnej roli inteligencji. Wyjątkową rolę tej warstwy podkreślał Znaniecki dlatego, że z niej wywodzili się przywódcy narodu.

Trzon rozważań dotyczących socjologii stosunków politycznych — referowanej przez doc. dra Andrzeja Kwileckiego — stanowił prognostyczny charakter tez zawartych w pracy *Socjologia walki o Pomorze*. Kreślił w niej Znaniecki przyszły rozwój stosunków polsko-niemieckich. Przewidywał nasilenie szowinizmu niemieckiego. Dopiero po konflikcie, z którego Niemcy wyjdą pokonane, dojdą do głosu siły konstruktywne wprowadzające ten kraj na drogę pokojowego współżycia z innymi narodami Europy. W referacie podkreślono, że trafność prognoz może być jednym z kryteriów wysokiej oceny spuścizny uczonego.

Dr Edward Ciupak podjął się uporządkowania spostrzeżeń i wniosków z zakresu socjologii religii rozproszonych w pracach Znanieckiego. Wskazał na przekonanie Znanieckiego o doniosłej roli religii przejawiającej się np. w trwałości form i przywiązaniu do rodzimych wzorów życia religijnego wśród chłopów polskich na emigracji. W podstawowym dziele, *The Polish Peasant in Europe and America* (napisanej wspólnie z W. I. Thomasem), Znaniecki wyróżnia szereg grup religijnych, szczególną rolę przyznając parafii, która silnie kształtuje więź lokalną. Także instytucji kościoła przydzielone zostały funkcje wychowania, czy kształtowania świadomości narodowej. Rozgraniczając magię od religii stawia Znaniecki zagadnienie ich stosunku do przemian cywilizacyjnych i stwierdza, że o ile magia jest przeszkodą w rozwoju, to religia jest czynnikiem neutralnym.

W twórczości Znanieckiego szczególne miejsce zajmuje socjologia wychowania. Prof. Stanisław Kowalski określił zasadniczy tok myśli zawarty w dwutomowym dziele Znanieckiego, *Socjologia wychowania* w ten sposób, iż biegnie on od opisu społeczeństwa wychowującego do ustalenia typów osobowości społecznych (wyróżnionych na podstawie współczynnika humanistycznego). Efektem pracy Znanieckiego nad tymi zagadnieniami jest sformułowanie prawa głoszącego, że zadania wychowawcze określane są celami grupowymi i istniejącymi, bądź zamierzonymi rolami społecznymi w grupie.

Na zakończenie sesji doc. Zbigniew Tyszką omówił rozwój instytucji socjologicznych w Poznaniu. Drogi socjologii poznańskiej „po Znanieckim” biegły torem w niewielkim tylko stopniu wyznaczonym przez mistrza. Brak ciągłości spowodowały był wojną, później (po r. 1952) przerwą w kształceniu socjologów. Zwycięstwo marksizmu w socjologii też zadecydowało o braku wyraźniejszej kontynuacji.

Po tym zwięzłym streszczeniu wygłoszonych referatów można pokusić się o ocenę sesji. Niewątpliwie poszerzyła ona zakres wiedzy o systemie socjologicznym Znanieckiego. W dyskusji stwierdzono (krytycznie) brak szerszego uwzględnienia w programie sesji filozoficznego stanowiska mistrza, analizy przyjętych przez niego aksjomatów i założeń. Uwzględnienie tego stanowiska — jak słusznie mówiła dr A. Molska — ukazałoby ciągłość myśli i systematyczny charakter

jego dzieł. Wysuwano też potrzebę opracowania biografii Znanieckiego. Zwracał uwagę na ogół mało krytyczny „ton” wystąpień. Wynikł on z kilku źródeł: potrzeby rozpowszechnienia zapoznanych nieco a cennych myśli polskiego socjologa, konieczności obrony Znanieckiego wobec prób pomniejszenia jego roli w socjologii, wreszcie po prostu z zetknięcia się z ogromem ładunku intelektualnego zawartego w pracach Znanieckiego. Sądzę, że w przyszłości należałoby szerzej uwzględnić nie tylko osiągnięcia Znanieckiego, ale i te aspekty jego twórczości, które wymagają krytyki. W ten sposób nawiązany zostanie dialog Znanieckiego z socjologią współczesną i możliwa będzie bardziej konkretna ocena aktualności jego prac.

Sesja spełniła jeszcze inny cel. Ten mianowicie, że skupiła na osobie i dorobku światowej sławy polskiego uczonego znaczne zainteresowanie społeczeństwa. Wyrazem tego był szereg artykułów prasowych poświęconych Znanieckiemu i socjologii w ogóle. Innym przykładem może być liczny udział przedstawicieli nauk społecznych w sesji.

Na koniec warto — śladem głosów w dyskusji — postulować wydanie dzieł wszystkich Znanieckiego (zbiorowe). Bez tego przedsięwzięcia wielkie osiągnięcie polskiej nauki, jakim jest koncepcja Znanieckiego — a zwłaszcza dzieła pisane w języku angielskim — pozostanie nieznane nie tylko szerszemu czytelnikowi, ale i wielu specjalistom.

Florian Zieliński